

Doc. dr. sc. Višnja Lachner*,
Docent Pravnog fakulteta,
Sveučilište Josip Juraj Strossmayer u Osijeku,
Republika Hrvatska

Doc. dr. sc. Jelena Kasap*,
Docent Pravnog fakulteta,
Sveučilište Josip Juraj Strossmayer u Osijeku,
Republika Hrvatska

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД
10.5937/zrpfno-28603

UDK: 340.440(497.6)"04/14"
Раd примљен: 29.09.2020.
Раd прихваћен: 30.12.2020.

O TEMELJIMA ODGOVORNOSTI VJEROVNICA KOD BESPLATNIH UGOVORA U HRVATSKOM SREDNJOVJEKOVNOM PRAVU**

Apstrakt: *Besplatni ugovori najučestaliji su pravni poslovi u svakodnevnom pravnom prometu. Neformalnost koja ih razlikuje od ostalih pravnih poslova s jedne strane olakšava njihovu primjenu, dok s druge strane otežava pravni položaj ugovornih stranaka u slučaju povrede ugovornih obveza. Odgovornost zbog povrede ugovorne obveze jednako pogađa oba ugovaratelja, vjerovnika i dužnika. No, kako je dužnik sukladno načelu utiliteta ugovorna strana koja od zaključenja besplatnog pravnog posla ima ponajviše koristi, rasprave o obvezama kao i kriterijima odgovornosti vjerovnika još su od nastanka najranijih pravnih sustava rijetke su. To ne iznenađuje obzirom da se kod besplatnih ugovora gotovo bez iznimke radi o poslovima zaključenim između prijatelja i poznanika obilježenim povjerenjem ugovornih stranaka. Temelji privilegirane odgovornosti vjerovnika u zapadnoeuropskim pravnim sustavima, tako i u hrvatskom pravu počivaju na rimskim pravnim načelima koja su posredstvom pravnih normi ius commune recipirana u moderne odredbe obveznog prava.*

Kako je problematika odgovornosti vjerovnika kod besplatnih ugovora izostala u hrvatskoj znanstvenoj literaturi ovim će se istraživanjem, pravno povijesnom raščlambom dostupnih izvora hrvatskog srednjovjekovnog prava te njihovom komparacijom nastojati utvrditi temelji odgovornosti

*vlachner@pravos.hr

*jkasap@pravos.hr

** Ovaj je rad financirao Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku internim projektom br. IP-PRAVOS-17 "Razvoj hrvatske privatnopravne tradicije u kontekstu njene integriranosti u europsku pravnu kulturu".

** Rad je pod istim nazivom izložen u vidu usmenog saopštenja na međunarodnoj naučnoj konferenciji „Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu“, održanoj 18. septembra 2020. godine u organizaciji Pravnog fakulteta u Nišu.

posuditelja i ostavodavca u hrvatskom pravu ali i pobliže obrazložiti razlozi za jedinstvena rješenja sadržana u Zakonu o obveznim odnosima.

Ključne riječi: *besplatni ugovori, načelo utiliteta, odgovornost vjerovnika, srednji vijek, zakon o obveznim odnosima.*

1. Uvodna razmatranja

Besplatni ugovori po svojoj pravnoj prirodi isključivo pogoduju dužnicima olakšavajući im položaj time što za vjerovnikovu činidbu ne podrazumijavaju protučinidbu dužnika. Besplatni su ugovori najčešće zaključeni iz prijateljskih pobuda i isključivo između osoba koje zbog nekog ranijeg privatnog odnosa najčešće ni ne predviđaju budući nastanak spora koji iz takvih poslova može uslijediti. Kako se kod posudbe i ostave o pravnim poslovima koji uključuju vjerovnikovu činidbu kojom se pogoduje drugoj ugovornoj strani s razlogom je pozornost zakonodavca, kao i pravnih teoretičara kod ovih pravnih poslova primarno usmjerena na ugovoru stranu koja prima uslugu, tj. onu kojoj se pogoduje. Položaj vjerovnika spomenutih besplatnih ugovora rijetko se razrađuje u hrvatskoj pravnoj literaturi te mu osim pozornosti zakonodavca te površne udžbeničke obrade gotovo nije bilo moguće pronaći traga. No, u čemu leži uzrok marginalizaciji pravnog položaja jedne ugovorne strane kod ovakvih pravnih poslova? Zanimljivo je činjenicu da je u praksi zaista i zabilježen malen broj slučajeva koji pozivaju na odgovornost vjerovnika u odnosu na one koji su temeljeni na odgovornosti dužnika besplatnih ugovora uočiti će se kako je vjerovnikov položaj temeljen na određenim obvezama, iz kojih shodno tomu, proizlazi i značajnaražina odgovornosti. Dakako, mora se primijetiti kako su vjerovnici besplatnih ugovora o kojima je riječ u nastavku ipak posebne ugovorne strane koje od pravnog posla ni ne očekuju posebnu korist, tj. ne ostvaruju interes te je stoga opravdano očekivati vrlo ograničen obujam ugovornih obveza ove strane, kao i tome odgovarajuću razinu odgovornosti. Pri tome se mora uzeti u obzir kako su temeljna načela navedene ugovorne odgovornosti u hrvatskom pravu još od razdoblja srednjeg vijeka od kad potječu najraniji pravni tekstovi u velikoj mjeri preuzeta iz rimskih pravnih izvora te su tijekom dugog razdoblja bila izložena samo marginalnim prilagodbama.

U nastavku istraživanja temeljem analize dostupnih izvora nastojat će se utvrditi u kojoj mjeri hrvatsko srednjovjekovno pravo zaista sadrži rješenja kada je riječ o položaju vjerovnika nekih besplatnih ugovora, tj. posuditelja i ostavodavca te pronaći uzroke tvrdnji kako navedena rješenja, uz dakako vremensku prilagodbu, zadovoljavaju svrhu i smisao modernih zakonskih tekstova. Pri tome se mora naglasiti kako je razlog za prikaz i komparaciju položaja vjerovnika samo navedenih besplatnih ugovora okolnost da ih najstariji izvori kontinuirano

no navode, dok su ostali pravni poslovi uz oznaku besplatnosti izostavljeni iz njihova sadržaja.

2. Položaj vjerovnika kod besplatnih ugovora u rimskom pravu

Kako je shema odgovornosti ugovornih strana kod besplatnih ugovora, *commodatum*¹ i *depositum*² u klasičnom rimskom pravu poslužila kao dominantan okvir na kojem je izgrađen moderni sustav odgovornosti u nastavku će se kratko prikazati. Brojne su znanstvene rasprave posvećene odgovornosti posudovnika u rimskom pravu. Nasuprot tome, one koje se bave odgovornosti posuditelja kao i drugih vjerovnika besplatnih ugovora izrazito su rijetke. Čak i dostupni pravni izvori ovom pitanju posvećuju tek minimalnu pozornost.

2.1. Pravni položaj posuditelja

Detaljna analiza fragmenata koji se u pojedinim rimskim izvorima bave problematikom odgovornosti posuditelja upućuje na sljedeće zaključke u pogledu obveza koje su ga teretile. Prva i najznačajnija obveza posuditelja bila je trpiti posudovnikovu uporabu stvari tijekom ugovorenog razdoblja te se suzdržati od smetanja posudovniku. Posuditelj je bio obvezan omogućiti posudovniku ugovorenu uporabu stvari, ali i suzdržavati se od bilo kakvog djelovanja kojim bi posuđena stvar bila dovedena u stanje u kojem je mogla biti manje korisna posudovniku. Ulpijan, premda u fragmentu D. 13, 6, 5 raspravlja isključivo o odgovornosti posudovnika, navodi pojedine slučajeve koji utemeljuju odgovornost posuditelja zbog nastale štete, a koja je posljedica kršenja obveze posuditelja (Wiaecker, 1934: 57–62, Nörr: 1956: 68 i 119). U razdoblju u kojem je *commodatum* postojao samo kao posao socijalne prakse te prirodom podsjećao na *beneficium* određene obveze mogle su se pripisati posuditelju, kao što je naprimjer omogućavanje besplatne uporabe stvari, koja je bila jednostavno opoziva. No, nakon što je *commodatum* postao dijelom pravne sfere³ omogućeno je ograničavanje položaja posuditelja prilikom dobrovoljnog pregovaranja radi sklapanja pravnog posla u smislu onemogućavanja prijevremenog vraćanja stvari od

1 *Commodatum* je ugovor kojom se stvar besplatno prepuštala na uporabu. (Zimmerman, 1996: 189).

2 *Depositum* je ugovor kojim se ostavoprimac obvezao besplatno čuvati ostavodavčevu stvar. (Zimmerman, 1996: 215). U dijelu rada koji analizira rimske izvore za ugovorne strane koristit će se naziv deponent i depozitar.

3 *Formula in factum* nastala je prema pravnim izvorima, najvjerojatnije u razdoblju kasne Republike. Točnije, krajem prvog stoljeća pr. Kr.; Kaser-Knütel, 2003: 246. Buckler smatra da je *commodatum* kao utuživi ugovor spomenut već u vrijeme Kvinta Mucija, Buckler, 1893: 184.; Isto smatra i Watson navodeći kako je razdoblje oko 100 god. pr. Kr. *commodatum* sadržan kao ugovor u pretorskom ediktu. (Watson, 1974: 38–39 i 43–44).

strane posuditelja jer se posuditelja obvezalo pridržavati se ugovora u skladu s postavljenim uvjetima i trajanjem posudbe. To je u potpunosti potvrđeno u D. 13, 6, 5, 8. Posuditelj je prema odredbama izvora bio obvezan predati stvar posudovniku. Obveza prepuštanja stvari uključuje prepuštanje stvari primjerene za ugovorenu uporabu. Time se nastojalo spriječiti prepuštanje stvari s nedostacima (materijalnim ili pravnim) ili prepuštanje one stvari s kojom nije bilo moguće ostvariti ugovorenu uporabu (Kritz, 1835: 424). U tom je pogledu posudovnik imao mogućnost otkloniti ih te prema pravilima o *negotium gestio* zahtijevati naknadu troškova. S druge strane, ako je posuditelj svjesno posudio stvar s nedostatkom, naravno da je morao odgovarati za prouzročenu štetu posudovniku (Schwartz, 1954:129).

Troškovi koje je posudovnik bio obvezan snositi povezani su s njegovom obvezom da stvar po završetku uporabe vrati u neoštećenu stanju. Posudovnik nije bio odgovoran za redovito habanje i potrošnju posuđene stvari. No, nerijetko su se vezano uz uporabu stvari pojavljivali određeni troškovi koji su pridonosili njezinoj uporabi i očuvanju. Ovisno o tome je li se radilo o redovitim ili izvanrednim troškovima vrednovala se i odgovornost posuditelja u tom pogledu. Iz bogate rimske kazuistike ističe se Gajev fragment u D. 13, 6, 18, 2 koji raščlanjuje odgovornost posuditelja za redovite ili izvanredne troškove u pogledu posuđene stvari (Schwartz, 1954: 124, 126, 127). Gaj je obvezao posudovnika na poduzimanje redovitih troškova u pogledu posuđene stvari. Obrazloženje ovog slučaja utemeljeno je na općem načelu prema kojem onaj tko nešto želi mora se o tome i brinuti. Ipak u pogledu izvanrednih troškova stvari u rimskoj kazuistici zastupljena su drugačija rješenja. Ako troškovi održavanja posuđene stvari nisu premašivali korist posudovnika, posudovnik ih je bio obvezan platiti. Nasuprot tome, u pogledu ostalih troškova koji premašuju korist posudovnika onje imao pravo na njihovu naknadu, no samo prema pravilima o *negotium gestio*. Time se nastojalo rasteretiti posudovnika plaćanja drugih troškova koji nisu bili nužni za očuvanje ili uporabu posuđene stvari (Santarelli, 1972: 343).

Odgovornost posuditelja u klasičnom rimskom pravu, analogno onoj posudovnikovoj, vrednovana je sukladno primjeni načela utiliteta. Analizirajući detaljno primjenu utiliteta na *commodatam* Zimmerman uspoređuje dva modela odgovornosti ugovornih stranka. U prvom slučaju, kada je ugovor o posudbi bio zaključen u isključivom interesu posuditelja, posudovnik je odgovarao samo za najteži stupanj krivnje, dolozno (Zimmermann, 1996: 198–199, Kaser, 1955: 447, Nörr, 1956: 73, Detaljnije o primjeni načela utiliteta na ugovor o posudbi vidjeti: Wieacker, 1934: 57–62, Kübler 1910: 235, Birks, 2014: 138–140). Ako je pak posudba koristila obama strankama Zimmerman se zalaže za Gajev prikaz srednjeg puta, naime za kulpoznu odgovornost posudovnika. Sukladno tome, posuditelj je primjenom istog načela, a i okolnosti da mu ugovor nikako nije išao u korist

odgovarao doložno, tj. prema najblažem stupnju krivnje. Doložno i kulpožno u slučaju ako je posudba zaključena u interesu obiju ugovornih strana. U istom smislu analizirajući načelo utilitarnosti u okviru usporedbe između dvaju pravnih poslova, *depositum* i *commodatum* Kaser ističe da je *depositum* zaključen u isključivom interesu deponenta te da zbog toga čuvar povjerenih stvari (depozitar) snosi doložnu odgovornost samo u slučaju nestanka ili oštećenja stvari, dok u slučaju posudbe, posudovnik ostvaruje korist od uporabe stvari te zbog toga odgovora kulpožno (Kaser, 1955: 424; Romac, 1994: 301).

2.2. Pravni položaj deponenta

Pravna narav ugovora o ostavi stvari, u rimskom pravu *depositum*, uz napomenu kako se ovdje analizira samo ugovor kojim se dužniku povjeravaju pokretne stvari bez ostvarivanja prava na njihovu uporabu, bitno se razlikuje od posudbe unatoč tome što su oba ugovora u klasičnom pravu besplatna, realna i nepotpuno dvostrano obvezna. (O pravnoj naravi ostave u brojnoj literaturi: Zimmermann, 1996: 205–208, Von Eberhard, 1937, Litewski, 1978, Volume 2 di Festschrift Paul Koschaker, 1939)⁴. Temeljna razlika jest u tome što isključivi interes od zaključenja ovog pravnog posla ima vjerovnik, deponent.⁵ Klasično poimanje prava i obveza stranaka kod depozita temeljilo se na shvaćanju ostave kao nepotpuno dvostrano obveznog posla što je rezultiralo time da su obveze vjerovnika, deponenta različito od dužnikovih, shvaćene samo kao incidentalne (Schmidt, 1947: 78).⁶ Što je to zaista značilo? Je li vjerovnik imao obvezu predati stvar na čuvanje prvo je pitanje koje proizlazi iz obilježja ovog pravnog posla. Ostava je u rimskom pravu realni ugovor koji je da bi bio perfektan uključivao prijenos pokretne imovine (Zimmermann, 1996: 205). Različito od toga, pružanje stvarne vlasti nije bilo povezano s prijenosom imovine ili davanjem posjeda u pravnom smislu (*possessio*), uključujući i prava koja su iz toga proizašla. Deponent je i predajom stvari ostao vlasnik, depozitar je bio detentor.⁷

Jedna obveza deponenta, koja između ostalog proizlazi iz sadržaja tužbenog zahtjeva *actio depositi contraria* jest obveza naknade troškova te štetenastalih depozitar utijekom čuvanja stvari. Deponent je morao depozitaru nadoknaditi svu štetu koju je potonji pretrpio na vlastitim stvarima. S tim u vezi, deponent

4 D. 16, 3, 1: "*Depositum est, quod custodiendum alicui datum est.*"

5 Gai, *Institutiones* III, 207.

6 S druge strane, depozitar je bio obavezan čuvati stvar te ju vratiti po završetku ugovorenog roka ili na zahtjev vjerovnika. Bio je odgovoran doložno i kulpožno (*culpa lata*). Za slučajnu propast ili oštećenje stvari u pravilu je odgovarao vjerovnik, osim u slučaju u kojem je dužnik prešao granice ili način ugovorenog čuvanja stvari svjesno ili nepažnjom, tj. ako prilikom čuvanja stvari nije upotrijebio pažnju koju bi u istom slučaju primijenio prosječan čovjek.

7 Vidi: D.16, 3, 17, 1.

je odgovarao neovisno o tome je li štetu sam prouzročio. Kako depozitar nije ostvarivao nikakvu korist od pravnog posla nije morao ni trpjeti štetu na vlastitim stvarima (Mommsen, 1879: 69). Kao vlasnik stvari, deponent je odgovarao i za njezinu slučajnu propast ili oštećenje kao za one koji su posljedica nepažnje za koju ostavoprimalac nije odgovarao. Prema Sohmu ostavodavac je u klasičnom pravu bio odgovoran za *omnis diligentia*, sukladno pravnom standardu *culpa levis* (Sohm, 2017: 365).⁸ (Vidi tumačenje odgovornosti ostavodavca: Dernburg, 1889: 245).

Kako je ostava ugovor zaključen redovito u interesu ostavodavca razumno je očekivati kako su svi troškovi koji su mogli nastati prilikom čuvanja stvari, neovisno o tome jesu li redovni ili izvanredni, trebali isključivo pogađati depozitara. U rijetkoj jurisprudenciji koja se bavila ovom problematikom moguće je izdvojiti dva izvora.⁹ Modestin uočava razliku između utuživih nužnih troškova poduzetih za izlječenje bolesnog roba te onih koje nije moguće utužiti (Više vidjeti: Biondi, 1918: 120. Prema: Schwarz, 1954: 123. D'Ors, 1953: 194., Honsell, 2013: 123). Odgovornost deponenta za svaki rizik koji uslijedi tijekom čuvanja stvari zaključak je koji proizlazi iz oba izvora (Mommsen, 1879: 69).

Troškove vezane za vraćanje stvari koja je čuvana u mjestu drugačijem od mjesta predaje imao je snositi deponent.¹⁰ Sadržaj fragmenta bez sumnje potvrđuje kako je odgovornost deponenta, kao što tvrdi Mommsen, ista kao odgovornost nalogodavca kod ugovora o nalogu (Mommsen, 1879: 69).¹¹ Odgovornost deponenta nije bila ograničena na slučajeve koji su se mogli smatrati njegovom krivnjom, već je odgovarao za svako oštećenje stvari koje nije prouzročeno namjerom ili krajnjom nepažnjom depositara.

Deponent je bio obvezan, ali i ovlašten zahtjevati povrat stvari dane na čuvanje u bilo kojem trenutku, neovisno o tome je li nastupio ugovoreni rok ili ne.¹² U romanističkoj literaturi postavlja se pitanje je li vjerovnik time prekršio granice ugovornog odnosa. U slučaju u kojem nije vratio stvar na vjerovnikov zahtjev depozitar se može osloboditi odgovornosti za prijevarno postupanje.¹³ Primjerice, ako se stvar nalazi u drugom mjestu ili u skladištu koje nije moguće otvoriti u vrijeme vjerovnikova zahtjeva, ali u slučaju u kojem se nije ispunio uvjet pod kojim je ostava zaključena (Više o odgovornosti dužnika kao i pravu vjerovnika zahtjevati povrat stvari u bilo kojem trenutku: Litewski, 1978: 31).

8 D. 47, 2, 65, 5.

9 D. 16, 3, 23. Usporedi s: Mosaicarum Et Romanarum Legum Collatio 10, 2, 5. (= D. 16, 3, 23).

10 D. 16, 3, 12.

11 Vidi: D. 47, 2, 62, 5.

12 D. 16, 3, 1, 46.

13 D. 16, 3, 1, 22.

2.3. Regulacija posudbe i ostave u hrvatskim srednjovjekovnim statutima

U nastavku istraživanja nastojat će se posredstvom raščlambe dostupnih izvora srednjovjekovnog prava, uglavnom statutarnog, utvrditi primjena posudbe i ostave na hrvatskom području. Uz uvažavanje okolnosti kako hrvatsko područje nije imalo jedinstvenu primjenu prava, područja važenja pojedinih izvora u nastavku su podijeljena na nekoliko temeljnih krugova: područje Dalmacije, istarske regije te Slavonije. Svrha detaljne interpretacije pojedinih izvora jest utvrditi u kojoj mjeri isti odstupaju od klasične regulacije odgovornosti vjerovnika koja je nesporno recipirana te postala dijelom pravnog sustava *ius commune*.

2.3.1. Regulacija posudbe i ostave na području Dalmacije

Splitski statut detaljno obrađuje brojne institute obveznog prava, pa tako i besplatne pravne poslove posudbu, darovanje te ostavnu pogodbu (ostavu). Iz odredaba obveznog prava jasno je vidljiv utjecaj pravila iz recipiranoga rimskog prava, a što nam potvrđuje i činjenica da su neki instituti gotovo identični odgovarajućim institutima Justinijanova prava (Cvitanić, 2002: 82). Posudba i ostava (ostavna pogodba) su zakonski regulirane u glavi 75 u Trećoj knjizi Statuta, pod naslovom „O posudbi i ostavi“.¹⁴ Međutim, ni posudba ni ostava nisu normirane u navedenoj glavi, ali iz statutarnih odredbi proizlazi da je ostavna pogodba („*depositum*“) ugovor kojim deponent (ostavodavac) predaje depozitaru (ostavoprincu) neku stvar na besplatno čuvanje pod uvjetom da je u određenom roku u istom stanju vratiti. Ovdje se dakle, kao i kod posudbe, prenosi samo detencija stvari (Horvat, 1958: 311). A shodno tome, prema Statutu posudba je ugovor kojim komodant (posuditelj) predaje komodataru (posudovniku) neku stvar na besplatnu uporabu, pod uvjetom da je komodatar nakon isteka određenog vremena ili nakon dogovorene upotrebe vratiti.¹⁵ Dakle, oba ugovora su primjer nepotpuno dvostrano obvezujućih ugovora.

Sadržajno, regulacija glave 75 Statuta odnosi se na odgovornost posuditelja/ostavodavca u slučaju propasti stvari. Naime, statutarnom odredbom je bilo propisano da depozitar/ komodatar nije odgovarao za propast i pogoršanje stvari, makar se šteta dogodila i nakon isteka ugovorenog roka povrata, ako deponent/komodant nije htio primiti natrag deponiranu/ posuđenu stvar poslije dospelosti toga roka.¹⁶ Dakle, u tom slučaju teret odgovornosti za naknadu štete bio je na deponentu/komodantu prema rimskopravnom načelu, *periculum creditoris*. Navedena odredba regulacije odgovornosti posuditelja razlikuje se od regulacije posudbe u rimskom pravu, jer je u istoj izričito naglašena odgovor-

14 Statut grada Splita, srednjovjekovno pravo Splita, 2. Izdanje, Split, Književni krug, 1987.

15 Splitski statut, knjiga III, gl. 75.

16 Isto.

nost posuditelja za razliku od izvora rimskog prava gdje je bila samo sporedno područje interesa (Kasap, 2016: 81).

Slične odredbe, samo još konkretnije glede odgovornosti posudovnika, ali i posuditelja sadrži Zadarski statut. Tako je odredbom propisano da nijedan vjerovnik ne smije u ispravu o posudbi odnosno najmu, dodati veću kaznu nego što iznosi četvrtina vrijednosti posuđenoga, odnosno iznajmljenoga. Dakle, ukoliko je vjerovnik odredio veću kaznu, istu nije smio potraživati.¹⁷ Također, regulacija ugovora o ostavi (depositum) sadržajno je bila vrlo slična odredbi Splitskog statuta o tome. Naime, odredba Zadarskog statuta sadrži pravilo da ukoliko je gospodar pologa (vjerovnik) odbio primiti polog koji mu je ponuđen u roku, a taj je polog u međuvremenu propao (u cijelosti ili djelomično), bio odgovoran za naknadu štete. I ovdje je stoga, vrijedilo pravilo o odgovornosti vjerovnika (*periculum creditoris*).¹⁸ Isti stupanj odgovornosti vjerovnika vrijedio je u slučaju ukoliko polog propadne prije isteka roka određenog u ispravi.

Da je Šibenskom statutu iz 1378. služio kao uzor Zadarski statut te da je sličan i statutima drugih dalmatinskih gradova, vidljivo je i iz odredbi koje uređuju institute obveznog prava, a osobito ugovor o posudbi te ugovor o ostavi (Novak, 1976: 222). Konzekventno tomu, spram ugovora o ostavi, Šibenskim statutom bila je isto predviđena odgovornost vjerovnika za naknadu štete ako stvar propadne prije roka određenog u javnoj ispravi. S druge strane, u pogledu odgovornosti vjerovnika u slučaju kada mu depozitar vrati pohranjenu stvar prije roka, a ovaj je ne želi preuzeti, Šibenski statut nije ništa predvidio. U tom kontekstu, dužnik (depozitar) nije bio odgovaran ni za kakvu štetu.¹⁹ Međutim, Šibenski statut ne regulira odgovornost posuditelja kod ugovora o posudbi, nego samo odgovornost posudovnika, a za kojeg je određeno da ne odgovara za slučajnu propast stvari na koju nije mogao utjecati.²⁰

Različito od Splitskog i Zadarskog statuta, koji u potpunosti ili djelomično reguliraju pitanje obveza i odgovornosti posudovnika/ostavoprimca, Brački statut nije ovim ugovorima posvetio pozornost. Pohrana (ostava) se spominje u dvije glave Statuta.²¹ Statut doduše nije ni ugovoru o posudbi posvetio posebnu pažnju.²² No, premda posudba i ostava nisu bile regulirane u statutarnim odredbama, ne

17 Zadarski statut, knjiga II, gl. I, II, III, IV, V i VI.

18 Isto, knjiga III, gl. XI.

19 Šibenski statut, knjiga IV, gl. XXXI.

20 Isto, knjiga IV, gl. III.

21 Isto, knjiga I, gl. VIII.

22 Isto, knjiga I, gl. II.

može se zaključiti da nisu bili dio svakodnevnog pravnog prometa, već da su u promatranom razdoblju 13. i 14. stoljeća bili regulirani običajnim pravom.²³

Nimalo različitu statutarnu regulaciju posudbe i ostave donosi i Hvarski statut. Isto tako, čini se da Trogirski statut nije poznavao institut ostave (depozita) rimskog prava, ali ni institut posudbe.²⁴

U odnosu na ostale spomenute statute dalmatinskih komuna, Paški statut je posvetio ugovoru o posudbi najopsežniju zakonsku regulativu te kao i neki prethodno spomenuti statuti regulira posudbu u kontekstu posuđivanja konja, drugih životinja ili stvari.²⁵ Shodno tome, Paški statut sadrži preciznu regulaciju odgovornosti posudovnika (dužnika) s jasno utvrđenim kriterijima potrebne pozornosti i odgovornosti za štetu. Spomenuta je odredba identična odredbi Šibenskog statuta, odnosno može se utvrditi da je ista prenesena (Cvitanić, 1965: 140–143). Ali, za razliku od Šibenskog statuta, Paški statut ne sadrži odredbe o odgovornosti posuditelja.

Statut poznaje i ugovor o čuvanju (ostavi), odnosno predaju trećoj osobi na čuvanje pojedinih grla stoke pastira koji je udružio rad s vlasnikom stvari.²⁶ Svrha navedenog ugovora je bila čuvanje preuzetih grla do određenog vremena. Drugi oblik ovog ugovora bilo je čuvanje ovaca na zemljištu vlasnika ovaca, tj. u njegovu toru.²⁷ U nastavku iste knjige, glava LXIV regulira odgovornost čuvara (ostavoprimca) koji je ima obvezu „dobro i brižno“ čuvati ovce te je u slučaju propusta takve dužne pažnje bio odgovoran za svako izgubljeno grlo, osim ako neka od životinja ugine.²⁸ Iako su obje vrste ugovora primjenjivale i tijekom 20. stoljeća, Statut ni ovdje ne govori ništa o odgovornosti vlasnika ovaca (odnosno vjerovnika).

Za razliku od splitskog pravnog područja, dubrovačko pravno područje²⁹ vrlo površno razrađuje brojne obveznopravne odnose ili uopće ne navodi brojne op-

23 Bračko pravo je poznavalo i one pravne poslove za koje bi Rimljani kazali da stvaraju obvezu tek „re“, tj. tek predajom stvari. Od takvih ugovora nalazimo zajam, posudbu, pohranu, zalag i mijenu. Vidjeti više: Brački statut, str. 99–100.

24 Statut grada Trogira, str. 325.

25 Isto, knjiga IV, gl. II.

26 Statut Paške općine, knjiga IV, gl. 63.

27 Isto, knjiga IV, gl. 58–59.

28 Isto, gl. 64.

29 Otoci Lastovo i Mljet imali su neki posebni iznimni pravni status u okviru srednjovjekovne Dubrovačke Komune, kasnije Republike. Ti su otoci, za razliku od ostalog dubrovačkog područja, uživali posebnu samoupravu. S obzirom na to, i Mljetski i Lastovski statut imali su uzor u Statutu grada Dubrovnika, ali u usporedbi s njime, ti su statuti samo njegova „blijeda slika“ u pogledu sadržaja, a osobito u pogledu sustavnosti. Vidi više: Mljetski statut,

ćepoznate ugovore (primjerice, zajam, kupoprodaja i posudba) (Kasap, 2016: 78). Međutim, iako nisu bili predviđeni Statutom, to ne znači da se navedeni instituti obveznog prava nisu primjenjivali, već da su najverovatnije bili dio običajnog prava. Što se tiče reguliranja instituta posudbe u Dubrovačkom statutu i dubrovačkom pravu, prema mišljenju Kasap, za posudbu se pogrešno upotrebljavao izraz latinski *mutuum* ili talijanski *prestutum* koji je u prijevodu označavao zajam (Kasap, 2016: 79)³⁰, a što je vidljivo iz podataka u arhivskim knjigama (Cvejić, 1957: 230–231). Naime, očigledno je iz navedenih ugovora da se radi o ugovoru o posudbi jer su se na besplatnu upotrebu predavale nepotrošne stvari, a koje su se nakon proteka određenog vremena morale vratiti posuditelju. No, ono što je teško utvrditi iz dostupnog arhivskog gradiva jest o odgovornosti posudovnika. O odgovornosti posudovnika može se posredno zaključiti iz mješovitog ugovora, tj. ugovora o ostavi i ugovora o posudbi (Cvejić, 1957: 232), prema kojem je ostavoprimalac (depozitar) odgovarao za *culpa levis in concreto*, a posudovnik za svu moguću štetu, bez obzira na stupanj krivnje. Usljed toga, moglo bi se zaključiti i o stupnju odgovornosti posuditelja/deponenta, a koji bi bio odgovoran za svaku štetu. Doduše, kako je ovdje riječ o primjeru samo jednog ugovora, teško se mogu donositi konkretniji zaključci o odgovornosti posudovnika, ali i posuditelja.

Različito od regulacije posudbe, institut ostave se ipak spominje u dvije odredbe Statuta.³¹ Ali, Statut ne predviđa samostalnu regulaciju instituta ostave (*depositum*), niti navedene odredbe sadrže elemente prema kojima je ovaj ugovor prepoznatljiv. No unatoč tome, u dubrovačkom arhivu dostupni su nam mnogi ugovori o ostavi, primjeri tužba zbog neizvršavanja obveza iz ovog ugovora te presuda, što govori u prilog činjenici da se navedeni obveznopravni institut ostave primjenjivao u svakodnevnom pravnom prometu (Cvejić, 1957: 239). Iz sadržaja arhivskih spisa proizlazi da je deponent (ostavodavac), kao i u rimskom pravu, bio dužan nadoknaditi troškove oko čuvanja stvari koje je imao depozitar (ostavoprimalac). S druge strane, iz dostupnih izvora ne može se jasno zaključiti o stupnju odgovornosti ostavoprimalca (depozitara), ali nam dva dostupna dokumenta (Cvejić, 1957: 240) sugeriraju da je stupanj odgovornosti depozitara bio veći nego u rimskom pravu gdje je depozitar odgovarao samo za *culpa lata*. Posljedično, prema odredbama Statuta, depozitar je bez odlaganja morao odgovoriti na tužbu, a što ukazuje i na fiducijarni karakter ovog ugovora.³²

Književni krug Split, Split-Dubrovnik, 2002, str. 5, 33; Lastovski statut, Književni krug Split, Split, 1994, str. 183.

30 Također, u tom smislu vidjeti četiri odredbe druge knjige (11–13, 20, 25, 27, 28) te odredbe prve knjige (XXX), druge knjige (XIII) i pete knjige (XXII), u: Statut grada Dubrovnika.

31 U tom smislu vidjeti odredbe Statuta grada Dubrovnika: knjiga 3, XVIII; knjiga 5, XXXV; knjiga 8, XCIII.

32 Statut grada Dubrovnika, knjiga 3, XVIII.

O određenom dubrovačkom utjecaju, možemo govoriti i kad je riječ o Korčulanskom statutu, našem najstarijem pravnom zborniku iz 1265.³³ O uređenju instituta posudbe u Korčulanskom statutu ne možemo pronaći ništa, ali ni o drugim obveznopravnim ugovorima.³⁴

2.3.2. Regulacija posudbe i ostave na području Kvarnera

U statutarnom uređenju obveznopravnih odnosa na području Kvarnera može se primjetiti očigledan utjecaj odredbi rimskoga prava. U Krčkom statutu predmet posuđivanja su bile životinje te su primijenjivana rimska pravila o odgovornosti posudovnika. Krčki statut regulira pravne ustanove obveznog prava, posudbu i zajam u zajedničkoj glavi pod naslovom *De mutuo vel commodato*.³⁵ Tako, unutar odredbe o definiranju bitnih značajki posudbe (*commodatum*), Statut razmatra i pitanje odgovornosti posudovnika, a prema kojoj je on odgovoran za propast ili oštećenje konja ili drugih životinja u slučaju kada bi iste bile upotrijebljene za putovanja u ona mjesta koja nisu bila predviđena ugovorom o posudbi. Posudovnik je bio odgovoran za posuđenu stvar, i u slučaju kada nije upotrijebio onu pažnju koju bi upotrijebio da se radi o vlastitim stvarima. Ali, nije bio odgovoran za slučaj, nego samo za nepažnju (*culpa*).³⁶ Znači, posuditelj je bio odgovoran za štetu na stvari do koje je došlo ako je stvar slučajno propala (Margetić, 1997: 136–137).³⁷

U Krčkom statutu nalazimo i posebne odredbe o ostavi (*depositum*).³⁸ Navedeni je ugovor opširno razrađen pa tako razlikujemo nekoliko tipova depozita, i to: deponiranje sporne stvari kod nekoga; deponiranje stvari i alata potrebnih za proizvodnju i trgovanje te „pravi depozit“.³⁹ U slučaju deponiranja sporne stvari kod nekoga, depozitar je bio odgovoran samo za krivnju, ako je stvar propala kod njega. Tada je depozitar morao dati zakletvu da nije kriv za nestanak stvari, te je bio oslobođen odgovornosti. Nadalje, kod „pravog depozita“, Statut je razradio odgovornost za propast deponirane stvari, ovisno o tome je li stvar vraćena u ugovorenom roku utvrđenom u ispravi ili nije. Ovdje je bila predviđena odgovornost za krivnju, a ne i za slučaj. U skladu s tim, ako je depozitar vratio stvar

33 Korčulanski statut – Statut grada i otoka Korčule, str. VIII.

34 Isto, Reformacija korčulanske komune, gl. CLXIX., str. 145.

35 Krčki statut (lat.), knjiga I, 43, stav 5.

36 Prema D. 13, 6, 23, Pomponije kaže da će posudovnik odgovarati za oštećenje konja ako mu se može pripisati neka krivnja (*culpa*).

37 U Krčkom statutu na još jednom mjestu možemo pronaći identičnu odredbu o posudbi konja ili druge životinje.

38 Krčki statut (lat.), knjiga I, 3, stav 2.

39 Isto, knjiga I, 38–39.

u roku, tada će odgovornost za slučajnu propast stvari pasti na deponenta. I u ovom slučaju, deponitar mora položiti zakletvu analognu onoj koju smo naznačili kod deponiranja sporne stvari.⁴⁰ Međutim, Statut daje mogućnost ugovornim strankama i za drugačije ugovaranje, odnosno dozvoljeno je ugovaranje deponitareve odgovornosti i za slučaj.⁴¹

Uređenju ugovora o posudbi u Rapskom statutu, za razliku od uređenja u statutima komuna južne Dalmacije, posvećena je zamjetna pozornost.⁴² Iako Statut predviđa zajedničku regulaciju posudbe, zaloga i otuđenja pokretnine te je navedena odredba sadržajno razmjerno kratka, upućuje na neke posljedice u slučaju posuđivanja tuđih pokretnih stvari, a koje nisu predviđene statutarnim odredbama spomenutih komuna (Kasap, 2016: 86). No, kao i više drugih dalmatinskih statuta u vezi s odgovornosti posuditelja (vjerovnika), Rapski statut također ne donosi odredbe o tome. Rapski statut izravno ne govori ništa o ugovoru o ostavi (pohrana, čuvanje), već jedva spominje odgovornost dužnika u kontekstu da ako se netko obvezao nekom za dug ili je primio nešto na čuvanje ili na povjerenje te isto ne može vratiti ili zlonamjerno izgubi stvar koju je dobio na čuvanje i ne može ju vratiti, tada se morao osobno predati vjerovniku (osobni залог).⁴³

Statutarna regulacija instituta posudbe i ostave, također nije bila predviđena u regulaciji Vinodolskog zakonika, Zakona grada Kastva od Letta 1400. te Veprinačkog zakona.

2.3.3. Regulacija posudbe i ostave na području istarske pravne regije

Istarsko pravno područje posjeduje neke karakteristike koje ga značajno razlikuju od ostalih pravnih područja. To naglašava i Margetić (Margetić, 1987: 1) prema kojem srednjovjekovno istarsko obvezno pravo uključuje utjecaje rimskog, bizantskog, slavenskog i germanskog prava. Ali, kada govorimo o regulaciji instituta posudbe i ostave u statutima istarskih gradova, nezahvalno je bilo što od spomenutoga konstatirati. Drugim riječima, raščlambom nekih statuta istarskih gradova razvidno je da su kompilatori statuta uzimali iz teorije i prakse samo one slučajeve koje su smatrali osobito važnima te da generalno javne vlasti nisu utjecale na definiranje obveznih odnosa i određivanje pojedinih ugovora. Premda je izostala njihova statutarna regulacija, to ne znači da se navedeni i još neki ugovori nisu primjenjivali u praksi (Kasap, 2016: 87).⁴⁴

40 Isto, knjiga I, 39, stav 2.

41 Isto, knjiga I, 39, stav 3.

42 Statut rapske komune, knj. III, gl. IX.

43 Statut Rapske komune, knj. III, gl. XI.

44 Gotovo isti pristup reguliranju obveznopравnih odnosa možemo zamijetiti u statutarnoj regulaciji odredaba grada Venecije između 14. i 16. stoljeća.

Usporedbe radi, iako se u Pulskom statutu posudba (*commodatum*) spominje u četiri odredbe⁴⁵, navedeni latinski izraz nema nikave veze s rimskopravnim shvaćanjem instituta posudbe. I u pogledu ostave (*depositum*), vrijedi sve ovo što je izrečeno za posudbu.⁴⁶

2.3.4. Regulacija posudbe i ostave na području srednjovjekovne Slavonije

Proučavanje srednjovjekovnog obveznog prava na području Slavonije dosad nije bilo predmetom pornije obrade u relevantnoj pravno-povijesnoj literaturi, a najvjerovatnije iz toga razloga što je ono bilo pod jakim utjecajem ugarskog prava. Tako Lanović uopće ne spominje slavonsko pravo, a mnogi mađarski autori čak i smatraju slavonsko pravo sastavnim dijelom ugarskog prava (Lanović, 1929: 272–299). S obzirom na to, kao izvori slavonskog prava uz Tripartit i zakone hrvatsko-ugarskih kraljeva, uzimaju se u obzir i odredbe tzv. Slavenskog statuta iz 1273, Iločkog statuta iz 1525, te odredbe gradskih vlasti zagrebačkog Gradeca (Margetić, 1992: 25).

Na temelju Verbecijeva Tripartita iz 1514. godine, ali i tzv. Iločkog statuta, za-pravo Iločke pravne knjige, pristupit će se raščlambi instituta posudbe i ostave u daljem tekstu, budući da navedeni izvori sadrže važne podatke o slavonskom obveznom pravu. Isto tako, da bi se moglo utvrditi pravno relevantna obilježja navedenih obveznopravnih instituta, te kao značajno pravno vrelo za tumačenje onih pravnih instituta koji nisu uređeni u odredbama Tripartita, uzet će se u obzir i odredbe djela *Institutiones iuris Hungarici*, autora Imre Kelemena iz 1818. godine.

Prema par. 294. djela *Institutiones iuris Hungarici*, posudba je definirana kao imenovani, realni ugovor u kojem se posudovniku besplatno predaju stvari na uporabu i na određeno vrijeme, pod uvjetom da ih posudovnik vrati u istom stanju (Kelemen, 1818: 565). Stoga, on je morao snositi troškove redovite uporabe stvari, dok je izvanredne troškove snosio posuditelj. Što se tiče odgovornosti posudovnika, isti je bio odgovaran za najviši stupanj krivnje (*culpa levissima*), dok je posuditelj odgovarao samo za *dolus i culpa lata*.⁴⁷

Ostava (*depositum*) je definirana kao imenovani, realni ugovor kojim se predaju jednoj stranci (depozitaru) na besplatno čuvanje pokretne stvari, a koje je de-

45 Pulski statut, knjiga 3, glava 42 i 50, knjiga 4, glava 9 i 30.

46 Isto, knjiga 1, gl. 20.

47 Odgovornost posudovnika i posuditelja određena je u glavi XXIX, §. 294, 5. β – γ : *Omni diligentia Commodatarius cavere debet, me res pereat, aut deterior fat, ideo; Damnum etiam levissima culpa sua datum in regula refundit; Commodans vero do lum tantum et latam culpam praestat.*

pozitar obvezan vratiti na deponentov zahtjev i u istom stanju (*in specie*).⁴⁸ Tako je depozitar prema utilitetnom načelu bio odgovoran samo za *dolus i culpa lata*, a deponent za svaku krivnju (*ad levissimam*) (Kelemen, 1818: 569). Nasuprot tomu, Tripartit je sadržavao odredbu o regulaciji ostavne pogodbe (*de deposito*), a kada je riječ o odgovornosti depozitara, isti je snosio odgovornost u slučaju da nije htio vratiti povjerenu mu stvar, te bi mu bila određena kazna zbog nasilja.⁴⁹ Između ostalog, u težim je slučajevima mogao biti proglašen i nečasnim te osuđen na plaćanje iznosa u visini dvostruke vrijednosti stvari.⁵⁰ U pravilu je depozitar preuzimao stvar na besplatno čuvanje, ali ukoliko je stvar bila dana u pohranu sudu ili nekom drugom vjerodostojnom mjestu, onda je deponent bio dužan platiti dvadesetinu u ime čuvarine.⁵¹

Osim navedenih pravnih vrela, za upoznavanje slavonskog obveznog prava u njegovoj primjeni, te zbog nepostojanja drugih kodifikacija običajnog prava, korisno je uzeti u obzir i odredbe Iločkog statuta iz 1525. I ovdje se može reći da je ugarsko pravo imalo snažan utjecaj na oblikovanje odredbi Statuta, a što i proizlazi iz knjige II, glave 1, u kojoj se navodi kako su odredbe o građanskim pravima i običajima osam gradova, i to: Buda, Pešta, Kašova, Bartfa, Trnava, Požun, Eperjš i Šopronj; poslužile kao izvor za normiranje odredbi Statuta koje se odnose na nasljeđivanje, proljevanje krvi, oporuke i dugove.⁵²

U Iločkom statutu ne nalazimo izravnu regulaciju instituta posudbe, već isti sadrži odredbe kojima je ovaj institut neizravno reguliran.⁵³ Međutim, niti jednu formulaciju ne možemo naći o odgovornosti posuditelja. Sukladno, Statut ne donosi ni posebne odredbe o depozitu (ostavi), ali kao što ni inače ne daje posebne definicije o pojedinim ugovorima. Međutim, u tekstu Statuta mogu se pronaći odredbe na temelju kojih se rješavaju obvezni odnosi nastali protupravnim djelovanjem stranke. Navedeno se vidi iz sadržaja sljedećih odredbi: kada su novac i nekretnine dane na čuvanje je dio tih stvari depozitar vratio, a preostale zanijekao, tada je deponent mogao označiti količinu stvari koje je dao na čuvanje⁵⁴; nadalje, ako su nekretnine dane na čuvanje nekomu bez dokaza, dokaz je bio

48 Ostava (*depositum*) je definirana u glavi XXX, §. 295 na sljedeći način: *Contractus nominatus, beneficis, realis, quo res mobilis gratis custodienda ab uno datur, et ab alio suscipitur, ea lege, ut quandocunque rite repetenti eadem in specie, et statu quo, restituatur*. Kelemen, I., *Institutiones iuris Hungarici privati*, Budae, 1818, str. 568.

49 1638:28; 1647: 106, 107, v.: Lanović, M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929, str. 280. 50 1622:16.

51 1609:74; 1638: 31, v.: Lanović, M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929, str. 280.

52 Statut grada Iloka, str. 51–52.

53 Statut grada Iloka, knjiga V, glava 26, str. 105–106.

54 Isto, knjiga V, glava 20.

zakletva tuženoga;⁵⁵ te, ako je stranka uložila protest na odluku suca, sudac je stvar prepuštao arbitrima, a njihove se odluke morao držati i sudac i stranka.⁵⁶

3. Regulacija odgovornosti posuditelja i ostavodavca u Zakonu o obveznim odnosima

Kako kontinentalnoeuropski obveznopravni poretki običavaju odgovornost posuditelja značajno ublažiti, te ga podvrgavaju privilegiranim pravilima odgovornosti zbog besplatnosti i hrvatski je zakonodavac uredio odgovornost posuditelja prema istim načelima. Odstupivši od kazuističke interpretacije odgovornosti vjerovnika ranije analizirane posredstvom srednjovjekovnih izvora, hrvatski je zakonodavac uredio oba instituta po uzoru na austrijski i njemački građanski zakonik. Time su temeljna načela odgovornosti posuditelja i ostavodavca dobila prepoznatljiv i stalan oblik više po uzoru na regulaciju odgovornosti vidljivu u sustavu *ius commune* nego u hrvatskom srednjovjekovnom pravu.

Kako je posudba u hrvatskom pravu konsenzualan ugovor, predaja stvari na uporabu primarna je obveza posuditelja (Perović, 1986: 692).⁵⁷ Nadalje, posuditeljeva odgovornost u ZOO-u koncipirana je u okviru zabrane prešućivanja materijalnih i pravnih nedostataka posuđene stvari (Gorenc et al., 2014:868). Nastane li šteta posudovniku koja je uzrokovana prešućivanjem nedostataka posuđene stvari, te posudovnik time bude onemogućen upotrebljavati stvar tijekom razdoblja posudbe, posuditelj će biti obvezan nadoknaditi tako nastalu štetu. No, naknada štete neće teretiti posuditelja u svakom slučaju, već onda kada je namjerno ili s tim izjednačeno krajnje nepažljivo prešutio nedostake stvari (Perović, 1986: 704). Tome ide u prilog odredba sadržana u čl. 516, st. 2 koji određuje da posudovnik neće imati pravo na naknadu štete ako je zbog nedovoljnog stupnja pažnje propustio uočiti nedostatak stvari. Prema općim pravilima obveznog prava zakašnjenje s primitkom posuđene stvari bez za to opravdanog razloga također bi bila okolnost koja se može pripisati posuditeljevom zlonamjernom ponašanju. U navedenom slučaju je posuditelj obvezan nadoknaditi štetu i troškove koji su zakašnjenjem prouzročeni posudovniku.⁵⁸ Standard odgovornosti posuditelja nije definiran zakonskim odredbama, no jasno kako je posuditelj kao vlasnik stvari odgovoran za njezinu propast ili

55 Isto, glava 21.

56 Isto, glava 22.

57 Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu ZOO), pročišćeni tekst zakona, NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18. Posudba je definirana od čl. 509–518. ZOO-a.

58 Posuditelj je odgovoran za naknadu izvanrednih troškova učinjenih za stvar tijekom tajanja posudbe. Vidi iz sudske prakse: Vrhovni sud, Rev 880/90 od 30.08.1990. i Vrhovni sud Rev 392/90 od 12.06. 1990.

oštećenje koje nije uzrokovano krivnjom posudovnika. Standard pažnje kojeg je posudovnik obvezan primijenjivati prilikom uporabe posuđene stvari proizlazi iz općih odredaba obveznog prava. Stupanj pažnje koji se očekuje od posudovnika u hrvatskom pravu izjednačen je s pažnjom dobrog domaćina čime je hrvatski zakonodavac posudovnika učinio odgovornim prema poznatom standardu *culpa levis*. (Klarić, Vedriš, 2006: 599).

Ugovor o ostavi definiran je u čl. 725 Zakona o obveznim odnosima kao ugovor kojim se ostavoprimac obvezuje primiti stvar od ostavodavca, čuvati ju i vratiti kada to ovaj bude zahtijevao.⁵⁹ Različito od rimskih rješenja, gdje je ostava bila shvaćena kao realan ugovor, u modernom pravu ostava je konsenzualan ugovor (Perović, 1986: 746–747, Gorenc, 1998: 920, Crnić, 2016: 1187, Crnić, 2018: 1187). Drugačijom kvalifikacijom ugovora zakonodavac obvezuje ostavodavca na predaju stvari, a čin predaje nije više uvjet za perfekciju pravnog posla, već zasebna obveza ostavodavca (Crnić, 2018: 1190). Ovaj ugovor je neformalan i imenovan (Crnić, 2016: 1187). Prava ostavoprimca, kao i tome korespondirajuće obveze ostavodavca definirane su u čl. 732 ZOO-a. Sukladno zakonskom uređenju, ostavoprimac ima pravo zahtijevati od ostavodavca naknadu troškova opravdano učinjenih radi očuvanja stvari, te naknadu štete koju je imao zbog ostave. Zanimljivo je primijetiti kako zakonodavac u zakonskom uređenju nije predvidio obveze ostavodavca, kao što je to slučaj kod drugih ugovora, već prava ostavoprimca čime se jasno primjećuje obrazac vidljiv još u rimskim izvorima gdje su se obveze ostavodavca morale tumačiti posredstvom prava koja je ostavoprimac mogao procesno utužiti. Obrazloženje pristupa jest okolnost da je ostava u modernom pravu dvostranoobvezni ugovor pri kojem su obveze ostavodavca manjeg obujma i važnosti od ostavoprimčevih. Obveze ostavodavca slijede načela ranije formulirana još u rimskim izvorima. Ostavodavac je ovlašten zahtijevati naknadu troškova ili štete nastale ako mu ostavoprimac po zahtjevu nije vratio stvar.⁶⁰ Isto tako ostavoprimac je ovlašten zahtijevati naknadu troškova učinjenih za stvar kao i naknadu štete na vlastitim stvarima koje je pretrpio tijekom trajanja ostave (Crnić, 2016: 1192, Crnić, 2018: 1192, Gorenc, 1998: 922, Gorenc et al., 2014: 1126). Pod troškovima se redovito misli na opravdane troškove koje je ostavoprimac učinio kako bi održao stvar u uporabnom stanju, te one koje je imao prilikom vraćanja stvari (Crnić, 2016: 1192, Crnić, 2018: 1192, Gorenc, 1998: 922, Gorenc et al., 2014: 1126). U pogledu standarda odgovornosti

59 Premda zakon poznaje različite vrste ostave, u nastavku ovog istraživanja naglasak je na besplatnoj ostavi pokretnih stvari.

60 Vidi čl. 731, st. 1 ZOO-a. Ostavodavac ima pravo zahtijevati vraćanje stvari kada on to želi, osim ako rok vraćanja nije posebno ugovoren u interesu ostavodavca. O modalitetima vraćanja stvari idjeti neki od slučajeva u praksi Vrhovnog suda RH: VS Rev-929/03 od 30.03.2015, VS Revt-119/04 od 19.01.2005. O pravu na naknadu štete ostavodavca Visoki trgovački sud, Pž-3205/96 od 15.04.1998. Zbirka 5/44.

zakonodavac nije precizirao položaj ostavodavca, no posredno se, temeljem raščlambe ostavoprimčeva položaja može zaključiti kako je ostavodavac kao vlasnik stvari obvezan snositi sve troškove njezina oštećenja ili propadanja koje ne terete ostavoprimca.⁶¹Ostavodavac kao vlasnik stvari odgovoran je za slučajno oštećenje ili propast stvari (Crnić, 2016:1190).⁶²Ostavoprimac je dužan čuvati povjerenu mu stvar kao svoju vlastitu (st. 1, čl. 727 ZOO) (Klarić, Vedriš, 2006: 599). Za štetu će odgovarati ako stvar nije čuvao barem onako kako bi čuvao svoju vlastitu.⁶³Takva nepažnja naziva se *culpa levis in concreto*.

4. Zaključne napomene

Konstrukcija odgovornosti ugovornih stranaka kod besplatnih ugovora o kojima je riječ u rimskoj kazuistici uspostavlja privilegiranu odgovornostugovorne strane koja od pravnog posla nije ostvarivala korist. Posuditelj je posredstvom načela utiliteta u klasičnom pravu bio odgovoran samo za namjerno prouzročenu štetu. Isti standard odgovornosti posuditelja vrijedio je i u ostalim razdobljima rimskog prava. Ostavodavac je nasuprot posudovniku ona ugovorna strana koja je od pravnog posla ostvarivala gotovo isključivu korist, pa je shodno tome odgovarao u svim slučajevima u kojima se nije mogla utvrditi odgovornost ostavoprimca, koja je ograničenastandardima *dolus* i *culpa lata*. Odgovornost vjerovnika kod besplatnih ugovora u srednjovjekovnom hrvatskom statutarnom pravu temeljena je na justinijanskim odredbama, što je posebice vidljivo u statutima dalmatinskih komuna. Interpretacijom kazuističkih odredaba stautarnog prava može se konstatirati kako je odgovornost posuditelja bila ograničena na slučajeve doloznog i time izjednačenog kulpozno postupanja, dok je ostavodavac odgovarao u svim slučajevima oštećenja ili propasti stvari koje nisu prouzročene ostavoprimčevom namjerom ili krajnjom nepažnjom. Statutarnim pravom normirana je i odgovornost za slučajnu propast stvari koja je teretila posuditelja ili deponenta (*periculum creditoris*) u svim slučajevima izostanka dužnikove odgovornosti. Premda Zakon o obveznim odnosima nije posebno

61 Ostavoprimac je primjenom čl. 714 ZOO-a dužan stvari čuvati kao svoje vlastite, inače odgovara za štetu, pa čak i za slučajnu propast ili slučajno oštećenje. Nadalje, obvezan je obavijestiti ostavodavca o svim opasnostima koje prijete oštećenju stvari. Budući su stvari primljene na čuvanje (besplatna ostava) uništene od strane trećih osoba koje je angažirao tuženik, postupanje trećih osoba ne oslobađa tuženika odgovornosti za naknadu štete primjenom čl. 154, st. 1 i 155 ZOO-a. Iz sudske prakse vidjeti: Visoki trgovački sud, Pž-3205/96 od 15.04. 1998. Zbirka 5/44.

62 Iz sudske prakse vidjeti: Vrhovni sud, Rev 20/08 od 02.07.2008. Odgovornosti ostavoprimca za slučajnu propast stvari nastupit će u slučaju u kojem je ostavoprimac predao stvar na čuvanje trećoj osobi bez da je ostavodavca obavijestio o tome, a stvar je u međuvremenu propala. Vrhovni sud, Rev 268/91 od 05.09.1991.

63 Vidi čl. 727, st. 1 ZOO-a.

pripisaostandard pažnje kojeg je posuditelj ili ostavodavac obvezan primijenjivati prilikom trajanja ugovora, on proizlazi iz općih odredaba obveznog prava. Vjerovnik je u slučaju posudbe i ostave obvezansnositi sve troškove njezina oštećenja ili propadanja koje ne terete dužnika kao i opravdane troškove koji prelaze odgovornost dužnika opisanu standardom *culpa levis*. Temeljem provedenog istraživanja može se konstatirati da je rimski model koji je definirao odgovornost posudovnika i ostavodavca jedan od najvažnijih temelja na kojem je izrađena obveznopravna regulacija dvaju modernih ugovora unatoč okolnosti što je kvalifikacija ugovornih odnosa drugačija. Kako su se sastavljači modernih kodifikacija koje su poslužile kao uzor hrvatskom zakonodavcu u regulaciji obveznopravnih odnosa oslanjali na rješenja *ius commune*, rimski privatnopravni institut *commodatum*, te *depositum* polazne su točke za regulacijski okvir dvaju modernih instituta, a i time i polazne točke za tumačenje obveza i odgovornosti vjerovnika tih besplatnih ugovora.

Literatura/References

Biondi, B. (1918). *Iudicia bonae fidei*, in *Annali del Seminario giuridico della Università di Palermo*, Band VII.

Birks, P. (2014). *The Roman Law of Obligation*, Oxford University Press, Oxford.

Böcken, P., (1776). *Commentarius in jus canonicum universum, ve in quinque libros ac titulos Decretalium Gregorii IX Pontif. Max. et concordantes alios tam ejusdem juris canonici quam civilis*, in *tres tomos distributus*, Opseg 2, Paris, C. Doré.

Brački statut, (2006). *Bračko srednjovjekovno pravo*; priredio i preveo Antun Cvitanić, Književni krug, Split.

Crnić, I (2018). *Zakon o obveznim odnosima: s izmjenama iz 2018. i dodatnom sudskom praksom: opsežna sudska praksa, napomene i komentari, detaljno abecedno kazalo pojmova*, 7. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Organizator, Zagreb,

Crnić, I. (2016.) *Zakon o obveznim odnosima: opsežna sudska praksa, napomene i komentari, detaljno abecedno kazalo pojmova*, 6. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Organizator, Zagreb,

Cvejić, J. (1957). *Obligacioni ugovori u dubrovačkom pravu od 13. do sredine 14. veka*. Beograd: Pravni fakultet.

Cvitanić, A. (1965). Represalije u dalmatinskom statutarnom pravu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. 3.

Cvitanić, A. (2002). *Iz dalmatinske pravne povijesti*. Split: Književni krug.

D'Ors, Alvaro, *Observationes sobre el „edictum de rebus creditis“*, SDHI 19, 1953, p. 194.

Evans-Jones, R. (1987). The Measure of Damages in the Actio Depositum in Factum, 55 *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 267.

Evans-Jones, Robin, (1984). *Problems concerning the early history of depositum and the penal actio depositum in factum*, Diss. University of Edinburgh.

Gorenc, V. (1998) *Zakon o obveznim odnosima s komentarom*, RRif, Zagreb.

Gorenc, V., Belanić, L., Momčinović, H., Perkušić, A., Pešutić, A., Slakoper, V., Vukelić,

M., Vukmir; B. (2014). *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, Narodne Novine, Zagreb.

Honsel, H. (2013). *Römisches Rech*, 5. Auflage, Springer Verlag, Zurich.

Horvat, M. (1958). *Rimsko pravo*. Zagreb: Školska knjiga.

Hvarski statut, (1991). priredio i preveo Antun Cvitanić, Književni krug, Split.

Kasap, J. (2016). Pravna regulacija instituta posudbe u srednjovjekovnom hrvatskom statutarnom pravu. *Pravni vjesnik*. God. 32, br. 1.

Kaser, Max. (1955). *Das römische Privatrecht: Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht.*, München, No. 2. Ch Beck,

Kelemen, I. (1818). *Institutiones iuris hungarici privati*, Budae: Regiae Scientiarum Univer. Hungaricae.

Klarić, P., Vedriš, M. (2006.) *Građansko pravo, Opći dio, stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo*, Narodne Novine, Zagreb.

Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika: s popisom poglavlja (1982). urednik: Slavko Grubišić, Muzej grada Šibenika, Šibenik.

Korčulanski statut – Statut grada i otoka Korčule, (1987). priredio i preveo Antun Cvitanić, Zagreb-Korčula.

Krčki statut, (1945). uredili: A. Lusardo – E. Besta, Statuta Veglae, Milano.

Kritz, P. L. (1835). *Das Pandectenrecht aus den Rechtsbüchern Justinians / Dargest. u. mit vergl. Hinweisen auf d. Franz., Österr. u. Preuss. Recht begleitet von Paul Ludolph Kritz.*, Meissen.

Kübler, B. (1910). *Das Utilitätsprinzip als Grund der Abstufung bei der Vertragshaftung im klassischen römischen Recht*, in Festgabe Gierke, II, Weimar.

Kuzmić, B., (2007). *Veprinački zakon 1507–2007*, Veprinac.

Lanović, M. (1929). *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb: Tipografija d.d.

Lastovski statut, (1994). Književni krug Split, Split.

Levy, E. (1956). *Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht.*, Weimar, Böhlau.

Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272, (2004). uredili: V. Bogišić – C. Jireček, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, vol. 9, Zagreb, 1904.

Litewski, W. (1978) *Studien Zur Verwahrung Im Römischen Recht*, 1. Wyd. ed. Kraków [u.a.].

Margetić, L. (1987). Osnove istarskog srednjovjekovnog obveznog prava. U Eugen Pusić (Ur.), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* (str. 1–64). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Margetić, L. (1992). Osnove obveznog prava na području srednjovjekovne Slavonije. Eugen Pusić (Ur.), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* (str. 25–68). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Margetić, L. (1997). *Srednjovjekovno hrvatsko pravo. Obvezno pravo*. Zagreb–Rijeka: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Margetić, L., (1998). *Vindolski zakon*, Rijeka, Adamić d.o.o.

Margetić, L., Strčić, P., (2004). *Statut rapske komune iz 14. stoljeća = [Statut communis Arbae]*, Rab-Rijeka, Adamić d.o.o.

Mljetski statut, (2002). Književni krug Split, Split-Dubrovnik.

Mommsen, F. (1879). *Ueber die Haftung der Contrahenten bei der Abschließung von Schuldverträgen*, Braunschweig

Nörr, D. (1956). *Die Entwicklung des Utilitätsgedankens im römischen Haftungsrecht*, ZSS 73.

Novak, G. (1976). Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412–1797. godine. U Slavo Grubišić (ur.), „Šibenik“, *Spomen zbornik o 900.obljetnici* (str. 135–288). Šibenik: Muzej grada Šibenika.

Perović, S. (1986). *Obligaciono pravo*, Knjiga 1, Beograd.

Pulski statut = Statuta Polae, (2000). glavni i odgovorni urednik Davor Mandić, Pula, Povijesni muzej Istre.

Santarelli, U. (1972). *Commodo utentis datum. Ricerche sul contratto di comodato nella dottrina del diritto comune*, Milano, A. Giuffrè Editore.

Schmidt, A.C.J. (1847.) *Uber das depositum irregulare*, Archiv fur civilistische Praxis 30.

Schwartz, F. (1954). Die Kontrarklagen, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abtailing*. 71.

Sohm, R., (2017). *Institutionen: Ein Lehrbuch der Geschichte und des Systems des römischen Privatrechts*, BoD – Books on Demand.

Statut grada Dubrovnika = Liber statutorum Civitatis Ragusii : sastavljen godine 1272: compositus anno MCCLXXII / na osnovi kritičkog izdanja latinskog teksta B. Bogišića i K. Jirečeka (2002). priredili i na hrvatski jezik preveli A. Šoljić, Z. Šundrica i I. Veselić, Državni arhiv, Dubrovnik.

Statut grada Iloka, (1970). prijevod: Lovro Kiš, Matica hrvatska, Ogranak Vin-kovci.

Statut grada Splita – srednjovjekovno pravo Splita, (1987), 2. Izdanje, Split, Knji-ževni krug.

Statut grada Trogira (1988). preveli i uredili Marin Berket, Antun Cvitanić i Vedran Gligo, Književni krug, Split.

Statut Paške općine, (2011). uredio Dalibor Čepulo, Pag–Zagreb, Ogranak Matice Hrvatske u Pagu – Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Volume 2 di Festschrift Paul Koschaker (1939): mit unterstützung der Rechts- und staatswissenschaftlichen fakultät der Friedrich-Wilhelms-universität Berlin und der Leipziger juristenfakultät, zum sechzigsten geburtstag überreicht von seinen fachgenossen, Vol. 2., Universität Leipzig. Juristenfakultät, Verlag Her-mann Böhlaus nachf., Leiptzig.

Von Eberhard Scholz. (1937). *Das Recht Der Hinterlegung. 1, Recht Und Pflicht Zur Hinterlegung*, Vahlen.

Watson, A. (1991). *Legal origines and legal change*, London, Rio Grande, Ohio, USA, Hambleton Press.

Watson, A. (2010). *The Digest of Justinian, by Volumes 1, 2. 3.*, Philadelphia, Uni-versity of Pennsylvania Press.

Wiaecker, F. (1934). Haftungsformen des romischen Gesellschaftsrechts, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abtailung*. 54.

Zadarski statut: sa svim reformacijama, odnosno, novim uredbama donesenima do godine 1563. (1997). Sada ponovno izdali, kritičkim aparatom opskrbili te kaza-lom osoba, mjesta i stvari obogatili i na hrvatski jezik preveli Josip Kolanović i Mate Križman, Zadar, Ogranak Matice hrvatske, Zagreb, Hrvatski državni arhiv.

Zakon grada Kastva od Letta 1400. (2000). sabrao, priredio i uredio Darinko Munić, Kastav.

Zimmermann, R. (1996). *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. 1. Issued in Paperpack ed. Oxford: Oxford.

Doc. Višnja Lachner, LL.D.,

Assistant Professor,

Faculty of Law, University Josip Juraj Strossmayer Osijek,

Republic of Croatia

Doc. Jelena Kasap, LL.D.,

Assistant Professor,

Faculty of Law, University Josip Juraj Strossmayer Osijek,

Republic of Croatia

THE FOUNDATIONS OF CREDITOR'S LIABILITY IN GRATUITOUS CONTRACTS IN CROATIAN MEDIEVAL LAW

Summary

*Gratuitous contracts (bailments) are the most common legal affairs in everyday legal transactions. On the one hand, their informal nature that distinguishes them from other legal affairs facilitates their application; on the other hand, it complicates the legal position of the contracting parties in case of breach of contractual obligations. Liability for breach of contractual obligation equally affects both contracting parties: the creditor and the debtor. In accordance with the principle of utility, the debtor is a contracting party that benefits most from the conclusion of a gratuitous contract. However, the discussions about the creditor's obligations and the liability criteria have been quite rare ever since the development of the earliest legal systems. This is not surprising given the fact that the gratuitous contracts are, almost as a rule, concluded between friends and acquaintances, and marked by the trust of the contracting parties. The foundations of the privileged liability of creditors, both in Western European legal systems and in Croatian law, are based on Roman law principles, which have been entered into the modern law of obligations through reception of the *ius commune* legal norms. As the issue of creditors' liability in gratuitous contracts has not been sufficiently examined in the Croatian scientific literature, this research is aimed at exploring and establishing the legal grounds of liability of the lender (creditor), the depositor, and the donor in Croatian law, by analyzing and comparing the available historical sources of Croatian medieval law. In that context, the authors will also discuss in more detail the reasons for enacting the unique legal solutions contained in the Croatian Obligations Act.*

Keywords: *gratuitous contract (bailment), principle of utility, creditor's liability, Middle Ages, Croatian Obligations Act.*